

EL VIRREI COMTE DE SANTA COLOMA I LA SEVA VILA PREDILECTA

per Pere Català Roca

Anem a parlar del famós Virrei Comte de Santa Coloma, Dalmau III de Queralt, en relació amb aquesta vila de Santa Coloma de Queralt, que li era pròpia i envers la qual sempre denotà afecte.

Creiem que a hores d'ara queda superada l'etapa de pregona animadversió que durant el segle passat i bona part de l'actual la gent catalana ha exterioritzat respecte al malaventurat virrei. Els erudits, en general, a vegades no poden menys de mitificar i, amb raó o sense, ajudant-hi la circumstància que el poble necessita sovint de contrastar les posicions extremes, sobretot quan el país pateix dèficits vitals, el nostre personatge ha figurat, i val a dir que figura, en el servilisme a unes institucions foranes, fent el joc a un centralisme oposat a l'esperit terral de Catalunya. Aquest discurs ens menaria lluny, i allò que ací, en la present dissertació, pretenc d'enfocar és, senzillament, que Dalmau III de Queralt tingué arrels en el país, malgrat que hi hagi qui, amb la raó dels esdeveniments que al capdavant convertiren el virrei en una nauta sense brúixola, palesi la total ineficàcia política del segon comte de Santa Coloma.

Ell, Dalmau de Queralt, fou, en efecte, el segon comte d'aquesta vila. El primer va ésser el seu pare, Pere de Queralt i d'Icard, a qui el rei Felip III creà noble d'Espanya el 14 de juliol del 1599, en ocasió de trobar-se el monarca a Tarragona. El diploma manifesta textualment: «Nos, Felipe, por la gracia de Dios Rey de Castilla y Aragón y Conde de Barcelona. La Magestad Real eleva a las más altas dignidades a los que por su nobleza de alma y de cuerpo, por la abundancia de su patrimonio y riquezas, por la antigüedad de su prosapia y linaje son tan ilustres, que merecen adornarse con títulos de honor. Y Nos, teniendo presentes los obsequios y servicios que nos has prestado, tú, noble y amado nuestro don Pedro de Queralt, y en atención a los que esperamos recibir en adelante de ti i de tus descendientes; como los hemos recibido de tus antepasados; hemos creído que merecías te adornásemos con el título de Conde la villa de Santa Coloma de Queralt...»

Per una tal cèdula, el fins aleshores «Baró y Sr. del Castell e vila de Sancta Coloma y terme de aquella y de tota la Baronia de Queralt, en la vegueria de Cervera situats» entrà en l'escassa nòmina de comtes -no arribaven a deu- que hi havia a Catalunya en els incis del segle XVII.

Ens consta que un dels serveis que, amb la creació del comtat de Santa Coloma, eren premiats pel sobirà a «don Pedro de Queralt», radicava en la labor efectuada com a membre de la Junta de reclutament del Principat, arran de l'aferissada defensa del Rosselló, en el bienni de 1597-1598. Ja hem dit que data del 1599 el títol comtal.

D'entre les disposicions que, amb anterioritat, l'esmentat Pere de Queralt havia pres en pro de la present vila, escau de comunicar que havia traslladat a «los honorables Jurats» la conveniència d'empedrar els carrers.

Pertocant el feu o senyoriu, situem que el 1590 -ço és: uns anys abans d'ésser comte- va ésser fundat un fideïcomís perpetu que englobava el castell, terme i baronia de Queralt, lloc i terme de Bellprat, casa, castell, vila, terme i heretat de Santa Coloma de Queralt, lloc i termes d'Aguiló «de les roques de Montengull (=Montargull), de Bordell de Monfret», castell, lloc, vila i terme del Catllar, etc. L'aludit fideïcomís era expressat amb motiu dels capítols matrimonials de Pere de Queralt amb Maria de Codina i de Cardona, és a dir els pares, que no trigarien a ser, del futur virrei.

Puntualitzem que el fill Dalmau -el virrei- no fou el primer fruit del matrimoni, car el precedí un germà, de nom Pere, que morí jove. El nostre Dalmau de Queralt -i en dir «nostre» obviem tota ressonància política- va néixer a mitjan setembre del 1593. I heus ací que l'ocasió és oportuna per recordar, doncs, que aviat, dintre de pocs mesos, es complirà el quart centenari de la naixença de Dalmau III de Queralt, el virrei Comte de Santa Coloma. El que no estic en punt d'assegurar és si la rememoració és celebrativa amb bombos i platerets, per a dir-ho d'alguna manera. Si ha de servir com a lliçó d'història, certament que, en especial aquesta vila i la del Catllar, podrien evocar la data secular, amb alguna exposició o mostra d'història catalana.

Per què anomeno, també, el Catllar? Perquè, segons les aparences, fou en aqueixa vila del Tarragonès, i en concret al seu castell, on va veure la llum primera Dalmau de Queralt. Ho raonarem seguidament, però abans ens sembla pertinent de deixar constància que el 1603 el comte «don Pedro» -feia quatre anys que ho era, de comte- va sol·licitar permís al virrei, duc de Monteleón, per a explotar les mines del feu de Santa Coloma de Queralt; les condicions estipulades pel virrei foren el pagament del setè a la Corona i la reserva, per al monarca, de les eventuais mines d'or. Vostès han de saber millor que no pas jo les possibilitats auríferes del sector que trepitgem...

I bé: hem d'indicar que al castell del Catllar -avui en pietosa ruïna- finà el primer comte de Santa Coloma. El 2 de setembre del 1606, «jo don Pedro de Queralt, cavaller del orde y militia de Santiago, Compte de Santa Cooma de Queralt y Sor. de la Baronía del Callar, estant malalt en lo llit de malaltia corporal de la qual tem morir», dictà testament. I el signà: «En lo Castell de la Vila del Callar, diòcesis de Tarragona, a dos dias del mes de setembre anys de la nativitat de nostre Senyor Déu Jesuchrist mil siscentos y sis». Disposà de rebre sepultura a l'església colomina de Nostra Dona de Bell-lloc i, altrament, institueix «hereu universal» seu «don Dalmau de edat de tretse anys fill meu y de dita sra. dona Maria, Comtessa, muller mia». Tres dies després va morir, el testador. Documentalment: «Morí en la Vila del Callar, y portàrenlo assí en Sta. Coloma la vigília de Nra. Sra. de Setembre al vespre en q. vingueren sis frares de Jesús en sa companya, y al don Martí, don Ramon y don Hugo del Albi, y don Raphel Biure Sr. de Vallspinosa», etc..

Enregistrem que ja al castell del Catllar havia mort, el 1595, Guerau III de Queralt, pare del testador i, per tant, avi del «nostre» virrei. La conclusió que inferim, de diversos motius, és que, arran d'ésser adornat amb el títol «de Conde de la Villa de Santa Coloma de Queralt», el beneficiat volgué estar a l'altura de la circumstància, procedint a la reforma i l'embelliment del casal que posseïa ací i que és el mateix que en els nostres dies experimenta una nova adequació, com tots vostès saben. Com a conseqüència de la reforma de la mansió, entenem que mentrestant la incipient família comtal residia al castell del Catllar, que també li era propi. Rubriquem que el castell o palau colomí té la banda més antiga considerada del segle XIV-XV i que la façana té obra del segle XVII.

Poca cosa sabem de la ninesa, la minyonia i la joventut de Dalmau de Queralt, fins al seu casori, a l'edat de dinou anys. Concertà matrimoni amb Joana d'Alagó, dama de notòria família establerta a l'illa de Sardenya. El casament tingué lloc per poders. El comte Dalmau expedí l'escriptura de procuració estant «in oppido de Sta. Coloma de Queralt», l'abril del 1612, amb la presència, com a testimonis, del seu germà Ramon i del reverend Simó Colomer, «praesbiter dicto Oppidi de Sta. Coloma de Queralt», o sigui d'aquest prevere local. Dóna idea del rang del contraent que li fossin procuradors seus, en la boda, el capità general del regne de Sardenya i el governador del mateix regne, o sigui Carles de Borja, duc de Gandia i Jaume d'Aragall. El notari públic de Santa Coloma de Queralt, Joan Roca, autoritzà l'escriptura, encaminada al «matrimonium per verba de presenti». Quant a la núvia, era filla de l'aleshores difunt Martí d'Alagó i d'Elisabet de Requesens, marquesos de Vilasor.

No trigà la mare de Dalmau de Queralt a renunciar «de bon grat» els seus drets comtals, a favor del nuvi, determinant-se, explícitament, que ella «dóna y renuncia a dit Sr. don Dalmau Comte de Sta. Coloma los homenatges de tots los vassalls del comtat de Sta. Coloma y del Catllar y Mont Roig que ella vuy té per rahó de la tenuta de son dot y drets dotalissis y axí bé li renuncia tots los drets que té y se li esguardan a Sta. Coloma en la casa de Sta. Coloma ab las reservations sobre ditas».

Consta, positivament, que dos anys després de l'enllaç per poders, el matrimoni visità la vila de Santa Coloma, de la qual la parella duia l'enunciat comtal. En ocasió de tal estada, el 1614, fou erigida la renomada Font del Comte. Versemblantment, els segons comtes de Santa Coloma residirien, en llur sojorn, al propi casal, ja acabat d'obres o pròxim a ésser-ho. Sabem que el casaliu tingué valuosos teginats, així com que el medieval «castellum de Sancta Columba» comptà amb pesades presons.

En absència dels comtes, viuria a la mansió algun familiar o persona de confiança. La vila va reemplaçar la del Catllar en l'estima dels Queralt.

Els senyors vivien, ací a Santa Coloma, amb força bona harmonia respecte als viltans. Algun debat a propòsit de la quistia i altres tributs locals no alteraren aqueixa concòrdia.

Retrobem, documentalment, els comtes a Santa Coloma, el 1619, quan feia pocs mesos que havien tingut el goig del naixement de llur primogènit, Guerau.

Succeí, amb motiu de la processó del Corpus Christi d'aqueix 1619, el cas que en veure la gent que el senyor en Dalmau de Queralt -explica una nota de mossèn Ninot- feia collir roselles per a llençar-les al pas de la processó en les immediacions del castell, tothom corregué als camps a collir-ne i els carrers de la vila aparegueren talment ensagnats. «Fou -arrodoneix mossèn Joan Segura, en la seva meritòria **Història de la vila de Santa Coloma de Queralt**- com una mena de tràgic presagi per un futur Corpus de Sang, dintre el qual seria assassinat per les turbes En Dalmau de Queralt».

La biografia del nostre protagonista va enfilant-se per viaranys que ens el lleven d'aquesta vila i que ometem perquè tenen la cabuda en el gros llibre de la Història. En canvi, assentem que en el naixement d'un altre fill dels comtes, al qual li fou posat el nom de Lluís, el bateig tingué efecte a l'església parroquial de Santa Coloma i pel vicari d'ací mossèn Joan Mur. La data: el 30 de juliol del 1623. Foren padrins del neòfit: Ramon de Guimerà, senyor de Ciutadilla, i Maria, esposa d'en Josep de Biure i Margarit. Cognoms, tots ells, de sentors històriques. L'amic i historiador Valentí Gual, percaçant les traces d'en Josep de Biure, m'ha pogut cerciorar de més llaços familiars entre aquest personatges i el «nostre» Dalmau de Queralt: a tenor del llibre de baptismes, de Vallespinosa, 1599-1699 (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, caixa 2, número 22) el 30-X-1622 fou batejada Rafaela Maria Margarida Agnès Guiomar Beatriu, filla de Biure i Margarit i Maria de Cardona, fent de padrí el comte Dalmau de Queralt. Aquests individus en mants estudis historials apareixen antagònics, completament antagònics, i que, tanmateix, convé reveure'ls amb noves llums pertocants les relacions entre si.

Des de Barcelona, el comte Dalmau va escriure, el dia primer de setembre del 1624, una carta als jurats colomins, exposant-los uns problemes d'embelliment de la vila i donant-los unes solucions impositives: «Desitjo tant ques vage continuant -els deia- lo embellir aquesta vila en obres públiques, per lo que han rehexit bé les obres del campanar, font y quarts (referència a la tocada dels quarts d'hora) que he pensat de quina manera se podie continuar de poder fer moltes que falten, com son estudi, orgue, sacristia, lo raval y reparo de muralles y portals, de manera que totes les poguessen gosar ab brevetat; y com la vila tingue que acodir a coses precises, me ha aparegut que ningun medi millor serie que augmentar los impòsits los dies de les fires a una cosa moderada... Y com ara la fira de Sant Mateu és tan cerca, y no podré serhi com pensave, me aparegut escriureus esta dient lo gust que jo tindris de què conformeu lo vostre gust en assò; que a més de que us ho estimaré en molt, correspondreu a la obligació que tenen los naturals de un poble de beneficiarlo en tot lo ques puegue y embellirlo. Y declaro ma voluntat de què est dret ques impose ó s'aumente del que hi és, en ningun temps puegue servir sino per obres públiques...; ó sius aparexerá millor se pose per tants anys, los queus aparexerá se pose per tants anys, los queus aparexerá sie menester per estes coses ques pose; y si apar mal, ó de

altra manera hi haurà millor acomodo al fi que tinch dit, de ques fassen obres públiques y se embellesque la vila, me estará molt bé...»

D'acord amb la voluntat del comte, els jurats determinaren de gravar la carn, el vi i el pa, amb una mòdica imposició «ques pugue llevar dita imposició sempre que la vila vulle».

Anem captant la voluntat que el comte tenia per aquesta vila de la qual era titular.

El febrer del 1626, algú avisava que «lo Sr. Compte té noves molt certes en que lo Rey ha de venir a dormir a Santa Coloma un vespre». No hi ha constància, tanmateix, que es produís la vinguda de Felip IV ací, diferentment a com n'hi ha de l'estada del rei a Barcelona, on la presència i també la seva marxa, de la capital catalana, portaren llarga cua, car el monarca en partí desairat. Referir-ho ens faria tractar d'unes Corts accidentades i desviaríem el tema bàsicament colomí que ens proposem; així, ens limitem a consignar que tenim notícia que llavors, febrer del 1626, el comte Dalmau estigué a la seva -la nostra- vila i que, inaugurades les corts, succeí el pintoresc episodi que, per raó de protocol, enfrontà el comte amb el duc de Cardona i, oi més, dividí en parcialitats la noblesa assistent.

Amb la biografia de Dalmau de Queralt entrariem, ara ja, a la voràgine política, la que ha fet història. Caldria parlar -o, millor, malparlar- d'Olivares, el teatral «conde-duque» que era el privat del rei; caldria comentar l'actuació dels bisbes virreis; però ara ens sedueix més aludir la petita història local, aquella que motivà que quan, el 1628, els comtes Dalmau i Joana tingueren la dissort que morís una filla seva -Joana- no ho escriviren als jurats de la vila de Santa Coloma de Queralt per tal d'estalviar despeses als vilatans.

Sí, en canvi, que el comte Dalmau comunicà al batlle de Santa Coloma, l'octubre del 1629, el naixement d'una filla «que resta ab salut». De «mal sobrepant» morí, pocs dies després, la mare, la comtessa Joana. D'entre les deixes testamentàries que féu, hi ha el llegat de cent lliures per a les obres del «Monestir dels pares de Nostra Señora de la Merçè fora los murs de la vila de Santa Coloma de Queralt».

Per aqueix temps, el comte posseïa un gran palau al pla de Sant Francesc, a Barcelona. Podem dir-ne un palau regí, car certament que en més d'una ocasió fou estatge de membres de la família reial.

L'octubre del 1630 embarcaren, en una urca, tres-cents homes del comte de Santa Coloma, a Barcelona, per acudir «al socorro del siti del Casal de Montferrat. Y al entrar estos al moll, los de la urca catalana se posan a cridar: «Visca Santa Coloma de Queralt!» Y ab tirs se saludaren. Són tots lo floret de espadatxins d'esta corona»; ho indica el **Dietari** de Jeroni Pujades. A la saó, aquesta vila prestà tres mil lliures al seu comte.

La projecció del comte com a personatge prestigiós s'acusà el 1634, en anar a Madrid, junt amb el seu fill Guerau, com a acompanyant de la duquessa de Màntua, governadora que fou de Portugal. Abans del viatge, el comte Dalmau legalitzà el

testament. Entre les disposicions testamentàries assenyala: «Elegim la sepultura al nostre cos fahedora en lo monestir de Nra. Sra. de Belloch, del orde de Nra. Sra. de la Mercè, en la Nra. vila de S^a Coloma scituat, y en lo vars, loch y túmulo en lo qual nres. passats estan enterrats». Afegeix: «Ytem volem y ordenam que de nres. béns sie fet y celebrat un altar o retaule ab un sacrari pera tenir y posar la relíquia de Sta. Coloma, en lo lloch ahont està lo Sepulcre de la iglésia de dita vila de Sta. Coloma y també sie fabricada una làntia de plata de valor de sexanta lliures y que de nres. béns sie fundado la renda necessària pera cremar oli perpètuament nit y die ab dita làntia pera que creme devant dita Sancta relíquia y consignada dita renda a la persona que tindrà càrrech de fer cremar dita làntia».

«Ytem encarregam molt encaridament a nre. fill y hereu abaix scrit que mire y veja si se ha de fer certa renda al benefici de St. Joan de Sta. Coloma...». Segueixen més atencions envers «St. Joan de Sta. Coloma», així com s'expressa que «qui hereu nre. serà age de prendre lo cognom y armes nres. cognominantse de nre. cognom de Queralt».

És un testament que ens permet, entre les diverses constatacions, d'observar el predicament que en la volença del testador tenien els Aymerich i els Biure, famílies que gaudien de possessions properes a Santa Coloma de Queralt.

No havia de trigar el comte, des de Madrid, a comunicar als prohoms de Santa Coloma la mort, de verola, del fill Guerau. Els diu: «La necessitat que tinch de consol per a passar esta afflicció és molt gran, y sols lo sper de la mà de Déu».

La realitat és que l'estada del comte a Madrid, prop de la cort, li guanyà unes simpaties que, al capdavant, li determinaren l'acceptació, anys a venir, del càrrec de virrei de Catalunya. En començar l'any 1636, a l'esfera més alta de l'estat es parlava d'atreure «al Conde de Santa Coloma, hasta ofrecerle incluso el Marquesado para su Casa y la reserva del título de Conde para el primogénito con tal que se comprometiera a levantar 3.000 hombres o los más que pudieses a cualquier costa del Rey, que le remitiría el dinero necesario... El Conde de Santa Coloma se hacía el desentendido...».

L'espai de què disposem és massa breu, ja, com per a seguir i comprendre la trajectòria virreinal del protagonista. De manera esquemàtica anotem, però, que el seu nomenament de lloctinent i capità general arribà a la vila de Santa Coloma de Queralt el 15 de febrer del 1638. Les circumstàncies del país eren difícils i el rei, «en demostració del que volia als catalans», fins havia accedit a «darles virrey cathalán!».

El comte no refusava d'acceptar el càrrec, a desgrat dels consells del seu amic, veí feudal i familiar Josep de Margarit, residenciat llargues temporades al castell de Vallespinosa (la Conca de Barberà) i vinculat també amb Biure, Anguera i Vallverd. Per si arribava el cas, el comte Dalmau havia designat Margarit per tutor, curador i administrador dels fills i béns. Els esdeveniments polítics els oposaria, això no obstant, i de quina manera! De fet, en el curs de les operacions, Margarit s'afrancesà, com igualment un altre veí feudal i familiar del comte, Ramon de Guimerà, senyor de Ciutadilla.

El virrei Dalmau de Queralt anà trobant-se en un atzucac. Per culpa pròpia i per culpa aliena; no podem raonar-ho amb la detenció del cas. Defensariem la seva actuació «catalana» enfront del marquès de Torrecuso, al Rosselló, i blasmaríem el seu ajupiment tothora a les ordres de Madrid. Al 1640 s'havia convertit en un virrei sense grandesa. El fracàs polític, en no comptar amb generals simpaties, l'abocà vers «el darrer precipici». Si més no, l'interessat tenia consciència, arran dels successos del maig, que era odiat i, en conseqüència, prenia mesures personals. N'era, una, tenir informats els jurats de la vila colomina, els quals, reunits en consell general el darrer dia de maig, entengueren «que en dit motí de gent en dit volien venir en esta vila de Santa Coloma pera cremarla y posarla a fons; y així sa Excelència dave avís estàssem previnguts y alerta». Determinació dels jurats fou enviar «espies secretes per totes les parts lo dit motí està, y que previnguen les armes e monesions, y que los dits Srs. Jurats gasten tot allò que serà menester».

En la preocupació del comte-virrei per la vila pròpia, queda constància d'aleshores, jornades difícils i tendents a la violència. El veguer de Cervera, per la seva banda, notificava al virrei que «luego que recibí la orde de V. Exª acerca de que volien anar alguns amotinats a Santa Coloma pera devastar y cremar aquella vila, fiu les diligències possibles en avisar a tots los llochs de ma vegueria pera què ab la ocasió estiguessin previnguts y ab esta conformitat o escrigué als de Santa Coloma: estigue V. Exª segur, que quan se fos offert (lo que no crech), que fóra pujat ab quatresents hòmens, tots de ses cases y de confiança, que además de las cartilles avie enviat, me e valgut de molts amichs que foran vinguts ab mi; ab tot se està alerta per lo que porà ser quant me avisaran, com ayxí mo tenen scrit los de Santa Coloma».

La jornada que hom coneix com «el Corpus de Sang», 7 de juny del 1640, s'afigura ineluctable. Ho denota que la vigília el virrei va escriure a Olivares que «muy amenazada está mi vida el día de mañana. Correré la carrera con buen ánimo, Dios se sirva ayudarme para que pueda hacer relación a V. E. del suceso».

No pogué fer-li'n relació, com sabem. Un dels testimonis de la seva tràgica fi fou un seu domèstic, Magí Esteve, capità d'infanteria natural de Santa Coloma de Queralt; li servia de mestre-sala i, en el luctuós trànsit, resultà ell mateix ferit: «a mi me tocaren en lo bras esquerra prop de la font, de la qual ferida estich mal en lo llit en lo hostel de na Sagarra, y me cura mossèn Matas cirurgia, y ferit que fuy, yom abaxí a reparo al costat de sa Exª». Li fou fidel, doncs, bé que intentà distreure les intencions dels perseguidors manifestant que ell era de Cervera, però no fou cregut, puix que «lo home que arribà darrerament me digué, «penses que not conexia, ya sé que ets de Santa Coloma, que ets criad del senyor virrey» y me demanà si lo qui estava allí, dihentlo del senyor virrey, que restava ajagut, era lo senyor virrey, y yo li responguí que sí, que era lo senyor virrey, y en asò yo li diguí que pues nos conexia, que li salvasen la vida, quen serien ben premiats, y dit home respongué quens salvaria la vida a tots».

No pogué ésser així, i el cadàver rebé sepultura a l'església de la Mercè, de Barcelona.

Sigui'm permès de comunicar que a propòsit de les malvestats comeses durant el Corpus de Sang apareix l'esment d'un tal Sebastià Estrabau, dirigent dels rebels de l'Empordà. Amb posterioritat a la biografia que vaig escriure sobre **El Virrei Comte de Santa Coloma** he trobat al **Dietari de Jeroni Pujades** alguna notícia més sobre el tal individu: que era dit «lo pubill Estrabau» o «lo Estrabau de Cruïlles», que figura com un «lladre de pas» i bandoler famós que fou empresonat a Banyoles, el 1622, i que, l'any següent, fou novament encarcerat, a Barcelona. I puix que s'havia escapat «de la presó cambra dels gentils hòmens», potser cal posar en entredit que fos de condició humil.

Acabo, ressaltant que, mort el seu amic i parent Dalmau de Queralt, Josep de Biure i de Margarit gestionà el degut assentament de les pertinences del comte. En aquest sentit, el 24 de juliol del mateix any 1640 ell, gaudidor de bon predicament entre els catalans revoltats, va prendre possessió del comtat de Santa Coloma, com a tutor i procurador de l'absent Lluís de Queralt, i exposà als jurats colomins que la vila no havia efectuat sufragis per al difunt comte. En conseqüència tingueren lloc les exèquies, amb la presència dels jurats vestits amb gramalles de dol.

Tot just de fer-se càrrec del domini, Margarit va voler que fos aixecat inventari dels béns deixats pel segon comte de Santa Coloma. Gràcies a tal providència, i havent-se conservat aqueix inventari, l'estudiós aprèn notícies curioses referides al castell d'aquesta acollidora vila que, oferta al rei de França, el 1643, passà a tenir el nom canviat, pel de «Santa Coloma la Reial».